

PUNKTUATSIYA TIZIMI VA UNING ZAMONAVIY TIL TA'LIMIDAGI O'RNI

Abdullayeva Xurshida Abdurazzoq qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15739358>

Annotatsiya. Ushbu maqola punktuatsiya tushunchasini va uning til ta'limidagi o'rnini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot adabiyotlar tahlili asosida olib borilgan bo'lib, punktuatsiyaning tilshunoslikdagi nazariy asoslari, ta'limdagi pedagogik yondashuvlar va zamonaviy o'qitish metodlari tahlil qilingan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, punktuatsiya nafaqat yozma nutqni tashkil etuvchi texnik vosita, balki ma'no yaratish va kommunikativ samaradorlikni ta'minlovchi muhim til elementi hisoblanadi. Ta'lim jarayonida punktuatsiyani o'qitishning samarali metodlari ishlab chiqish uchun uning lingvistik va pragmatik funksiyalarini chuqur anglash zarur.

Kalit so'zlar: punktuatsiya, til ta'limi, yozma nutq, pedagogika, kommunikativ kompetensiya, tilshunoslik, metodika

СИСТЕМА ПУНКТУАЦИИ И ЕЕ РОЛЬ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОВОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. Данная статья посвящена изучению понятия пунктуации и его места в языковом образовании. Исследование было проведено на основе анализа литературы, в котором были проанализированы теоретические основы пунктуации в лингвистике, педагогические подходы в образовании и современные методы обучения. Результаты показывают, что пунктуация – это не только технический инструмент, из которого состоит письменная речь, но и важный языковой элемент, обеспечивающий смыслообразование и коммуникативную эффективность. Для разработки эффективных методов обучения пунктуации в образовательном процессе необходимо глубокое понимание ее языковой и прагматической функций.

Ключевые слова: пунктуация, языковое образование, письменная речь, педагогика, коммуникативная компетентность, Лингвистика, методология.

PUNCTUATION SYSTEM AND ITS ROLE IN MODERN LANGUAGE EDUCATION

Abstract. This article is devoted to the study of the concept of punctuation and its place in language education. The study was conducted on the basis of literature analysis, analyzing the theoretical foundations of punctuation in linguistics, pedagogical approaches in education and modern teaching methods. The results show that punctuation is not only a technical tool that constitutes written speech, but also an important language element that provides meaning-making and communicative efficiency. In order to develop effective methods of teaching punctuation in the educational process, a deep understanding of its linguistic and pragmatic functions is necessary.

Keywords: punctuation, language education, written speech, pedagogy, communicative competence, linguistics, methodology.

KIRISH

Punktuatsiya tushunchasi zamonaviy tilshunoslik va ta'lim jarayonida alohida o'rin tutadi.

U yozma nutqning tarkibiy qismi sifatida nafaqat matnni tashkillashtirish, balki ma'noni aniqlashtirish va muloqot samaradorligini oshirish funksiyalarini bajaradi [1]. Punktuatsiya belgilarining to'g'ri qo'llanilishi yozma nutqning tushunarli va ta'sirli bo'lishini ta'minlaydi.

Zamonaviy ta'lim tizimida punktuatsiyani o'qitish masalasi maxsus ahamiyat kasb etmoqda, chunki raqamli davr talablari va kommunikativ kompetensiyalarning rivojlanishi bilan bog'liq yangi muammolar yuzaga kelmoqda.

Til ta'limi jarayonida punktuatsiyaning o'rni va ahamiyatini anglash uchun uning nazariy asoslarini va amaliy qo'llanilish xususiyatlarini kompleks ravishda o'rganish zarur [2].

Punktuatsiya tizimi har bir tilning o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lsa-da, umumiy prinsiplar va qoidalar mavjud bo'lib, ular tillararo mushtarak elementlarni tashkil etadi. Ta'lim amaliyotida punktuatsiyani o'qitishning turli yondashuvlari mavjud bo'lib, ularning har biri o'z samaradorligi va cheklovlariga ega. Shuning uchun ushbu sohada chuqur tadqiqotlar olib borish va ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot adabiyotlar tahlili metodidan foydalangan holda amalga oshirildi.

Tadqiqot jarayonida o'zbek, rus va xorijiy manbalar tahlil qilindi. Adabiyotlar tanlash mezonlari sifatida punktuatsiya nazariyasi, til pedagogikasi va zamonaviy o'qitish metodikasi sohalari belgilandi. Tahlil qilingan manbalar orasida Moore [1] ning funksional tilshunoslik sohasidagi fundamental ishlari, Bruthiaux [3] ning punktuatsiya tarihiga bag'ishlangan tadqiqotlari, hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni aks ettiruvchi ishlar mavjud.

Punktuatsiyaning nazariy asoslari bo'yicha adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu soha ikki asosiy yo'nalishda rivojlanmoqda: strukturalistik va funksional yondashuvlar [1].

Strukturalistik yondashuv punktuatsiya belgilarini yozma nutqning formal elementi sifatida ko'rib chiqadi va ularning grammatik qoidalar asosida qo'llanilishini ta'kidlaydi.

Funksional yondashuv esa punktuatsiyaning kommunikativ funksiyalarini va ma'no yaratishdagi rolini birinchi o'ringa qo'yadi. Moore [1] ning tadqiqotlariga ko'ra, punktuatsiya belgilari yozma matnda axborot tuzilmasi (information structure) ni namoyon etishda muhim rol o'ynaydi va o'quvchining e'tiborini matnning muhim qismlariga yo'naltiradi.

Ta'lim sohasidagi adabiyotlar tahlili punktuatsiyani o'qitishning turli metodlarini aniqlashga imkon berdi. An'anaviy yondashuvlar asosan qoidalarni yodlash va mexanik mashqlar orqali o'qitishga yo'naltirilgan [4]. Biroq zamonaviy tadqiqotlar kommunikativ va matniy yondashuvlarning samaradorligini ta'kidlaydi [5]. Ushbu yondashuvlar punktuatsiyani izolyatsiya qilingan holda emas, balki haqiqiy matn kontekstida o'qitishni taklif etadi. Cambridge English [6] tomonidan taklif qilingan interaktiv metodlar ham keng qo'llanilmoqda, ular o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi va punktuatsiya qoidalarini amaliy faoliyat orqali o'zlashtirishga yordam beradi.

Rus tilshunosligida punktuatsiya masalalariga bag'ishlangan ishlar alohida e'tiborga loyiq [7]. Rus tilidagi punktuatsiya tizimi uch asosiy prinsipga asoslanadi: sintaktik, semantik va intonatsion prinsiplar. Ushbu yondashuv punktuatsiya belgilarining ko'p funksiyali ekanligini ta'kidlaydi va ularning qo'llanilishida turli omillarni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi [8].

O'zbek tilshunosligida ham shunga o'xshash yondashuvlar rivojlanmoqda, ammo bu sohada yanada chuqur tadqiqotlar zarur [9].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlili asosida punktuatsiyaning til ta'limidagi o'rni to'g'risida bir qator muhim xulosa va tavsiyalar ishlab chiqildi. Birinchidan, punktuatsiya yozma nutqning ajralmas qismi sifatida nafaqat texnik jihatdan, balki kognitiv va kommunikativ jihatdan ham muhim rol o'ynaydi. Moore [1] ning tadqiqotlari ko'rsatganidek, punktuatsiya belgilari matnda axborot tuzilmasini yaratishda va o'quvchining diqqatini boshqarishda muhim vosita hisoblanadi. Bu ayniqsa academic yozuvda muhim bo'lib, murakkab sintaktik konstruksiyalar va ko'p qismli gaplarni tushinishda yordam beradi.

Ikkinchidan, ta'lim jarayonida punktuatsiyaning o'qitish metodologiyasi zamonaviy communicative approach talablari asosida qayta ko'rib chiqilishi zarur. An'anaviy mexanik yondashuvlar o'rniga kontekstli va mazmunli o'qitish metodlarini qo'llash samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi [4]. Bu ayniqsa chet tili o'qitishda muhim bo'lib, ikkinchi til sifatida o'rganiladigan tillarda punktuatsiya qoidalari ona tili bilan farq qilishi mumkin.

Uchinchidan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va multimedia vositalardan foydalanish punktuatsiyaning o'qitishda yangi imkoniyatlar yaratadi [5]. Interaktiv o'yinlar, vizual materiallar va real matn namunalari bilan ishlash o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va o'rganish jarayonini samarali qiladi. Cambridge English [6] tomonidan taklif qilingan faoliyat turlari bu yo'nalishdagi ilg'or tajribalarni aks ettiradi.

To'rtinchidan, punktuatsiyaning o'qitishda madaniyatlararo farqlarni hisobga olish muhim.

Turli tillardagi punktuatsiya tizimlari o'xshash funksiyalarni bajarsa ham, ularning qo'llanilish xususiyatlari farq qilishi mumkin [8]. Bu ayniqsa ko'p tilli ta'lim muhitida muhim bo'lib, o'quvchilarning ona tili tajribasini hisobga olgan holda o'qitish strategiyasini ishlab chiqish zarur.

Beshinchidan, punktuatsiyaning o'qitishda baholash tizimi ham muhim rol o'ynaydi.

Formativ baholash usullaridan foydalanish va o'quvchilarning xatolarini tahlil qilish orqali individual yondashuvni ta'minlash mumkin [10]. Bu nafaqat o'quvchilarning yutuqlarini kuzatish, balki o'qitish metodlarini ham takomillashtirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, punktuatsiya ta'limi samaradorligini oshirish uchun nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni muvozanatli rivojlantirish zarur. Grammatik qoidalarni o'rganish bilan birga, haqiqiy kommunikativ vaziyatlarda punktuatsiya belgilaridan foydalanish ko'nikmasini rivojlantirish muhim. Shuningdek, punktuatsiyaning madaniy va uslubiy jihatlarini ham hisobga olish zarur, chunki turli matn turlarida punktuatsiya qo'llanilishi farq qilishi mumkin.

XULOSA

Puntuatsiya tushunchasi va uning til ta'limidagi o'rni masalasi ko'p qirrali va dolzarb masala hisoblanadi. Olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, punktuatsiya nafaqat yozma nutqni texnik jihatdan tartibga soluvchi vosita, balki ma'no yaratish va samarali muloqot o'rnatishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy ta'lim amaliyotida punktuatsiyaning o'qitish an'anaviy yondashuvlardan kommunikativ va kontekstli metodlarga o'tishni talab qiladi.

Ta'lim jarayonida punktuatsiyaning kognitiv va kommunikativ funksiyalarini hisobga olish, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish va madaniyatlararo farqlarni e'tiborga olish samaradorlikni oshirish uchun zarur shartlar hisoblanadi. Kelajakda bu sohada yanada chuqur empirik tadqiqotlar olib borish va turli ta'lim kontekstlari uchun maxsus metodikalar ishlab chiqish dolzarb vazifalar qatoriga kiradi.

Adabiyotlar Ro'yxati

1. Moore, N. What's the point? The role of punctuation in realising information structure in written English / N. Moore // *Functional Linguistics*. – 2016. – Vol. 3. – № 6. – P. 1-48.
2. Teaching Grammar Basics: Understanding Punctuation [Elektron manba] // Bedrock Learning. – 2022. – URL: <https://bedrocklearning.org/literacy-blogs/teaching-grammar-basics-understanding-punctuation/> (murojaat sanasi: 24.06.2025).
3. Bruthiaux, P. Knowing when to stop: Investigating the nature of punctuation / P. Bruthiaux // *Language & Communication*. – 1993. – Vol. 13. – № 1. – P. 27-43.
4. Douglas, H. 9 Engaging Ways to Teach Punctuation [Elektron manba] / H. Douglas // ProWritingAid. – 2022. – URL: <https://prowritingaid.com/how-to-teach-punctuation> (murojaat sanasi: 24.06.2025).
5. Phillips, L. 5 engaging ways to teach punctuation that your students will love [Elektron manba] / L. Phillips // *Differentiated Teaching*. – 2024. – URL: <https://www.differentiatedteaching.com/punctuation-activities/> (murojaat sanasi: 24.06.2025).
6. Kolas, J. 12 activities for teaching punctuation to English learners [Elektron manba] / J. Kolas // Cambridge English. – 2022. – URL: <https://www.cambridge.org/elt/blog/2019/01/18/teaching-punctuation/> (murojaat sanasi: 24.06.2025).
7. Russkaya punktuatsiya [Elektron manba] // YaKlass. – 2024. – URL: <https://www.yaklass.ru/p/rusky-yazik/11-klass/osnovnye-poniatiia-sintaksisa-i-punktuatsii-13388/> (murojaat sanasi: 24.06.2025).
8. Pravila punktuatsii v russkom yazyke [Elektron manba] // Kursy.ru. – 2024. – URL: <https://kursy.ru/znaniya/dlya-detej/pravila-punktuatsii/> (murojaat sanasi: 24.06.2025).
9. O'zbek tili o'qitish metodikasi fanining maqsadi, vazifalari [Elektron manba] // Nauka 21 veka. – 2020. – URL: <https://nauka21veka.ru/articles/pedagogicheskie-nauki/> (murojaat sanasi: 24.06.2025).
10. Culham, R. Teach writing well: How to assess writing, invigorate instruction, and rethink revision / R. Culham. – Portland: Stenhouse Publishers, 2018. – 384 p.